

ПРОТОКОЛИ СУДОВИХ ЗАСІДАНЬ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ. СТВОРЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНО ТОЧНОГО ПРОТОКОЛУ СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ

У статті розглядається місце протоколів судових засідань у судочинстві України. Наведено перелік проблем з укладання протоколів судових засідань, що можуть створити неточності й розбіжності при відображенні реальності, та запропоновано шляхи удосконалення такого протоколу.

Ключові слова: протокол судового засідання, судова справа, екстралінгвальний чинник, аудіозапис.

Протокол судового засідання є основним засобом фіксації перебігу розгляду судової справи (ч. 1 ст. 87 КПК України). Законодавцем визначено протоколювання серед численних засобів (способів, форм) фіксації судового процесу і дій, які в ньому відбуваються, як основний, а інші – як факультативні або допоміжні [1, с. 288], а, отже, на нього в першу чергу опираються при прийнятті рішення, яке стосується правильності та точності ведення судового процесу.

Метою статті є продемонструвати неточності, що виникають при створенні протоколів судових засідань, та запропонувати шляхи їхнього уникнення.

Аналіз протоколів судових засідань засвідчує наявність таких помилок, як відсутність відомостей про обговорення тих чи інших заяв і клопотань учасників судового розгляду; вихід суду до нарадчої кімнати; надання підсудним права звернутися до суду з останнім словом; роз'яснення порядку ознайомлення з протоколом судового засідання і надання на нього зауважень тощо. Усі ці чинники є порушенням законодавства й тягнуть за собою скасування вироку.

Актуальність такого аналізу полягає в тому, що будь-який протокол вважають точним й об'єктивним відображенням комунікативної ситуації в суді, але в переважній більшості проаналізованих судових справ (у 317 з 496) були виявлені певні неточності та невідповідності, то ж відображення дійсності є спотвореним і не може фігурувати у справі як доказ. Окрім цього, у жодному протоколі не було зафіксовано не тільки екстралінгвальні, зокрема паралінгвальні чинники, але й не завжди правильно інтерпретували лінгвальну інформацію, оскільки не було враховано зазначенні екстралінгвальні чинники.

Із розвитком судової лінгвістики в Америці, Німеччині та Великобританії питання точності відображення судового засідання у протоколах стало об'єктом дослідження судових лінгвістів Д. Ідза, Г. Кніфки, М. Култарта, М. Мірона, В. О'Барра, П. Пікета, М. Фаррінгтона, І. Фінегана, Р. Шая, та ін. ще в 80-их роках ХХ ст.

Д. Ідз та П. Пікет запропонували додавати більше лінгвістично вагомої інформації до протоколу судового засідання, зважаючи на цілі його використання [4, с. 241-249; 12, с. 1250-1258]. Д. Ідз та М. Култарт також виявили, що, якщо інформація не дуже важлива для судового розгляду, то її просто вирізають із протоколу. А це в

свою чергу спотворює загальну картину того, що відбувалось у залі суду [7, с. 421-435]. Д. Ідз запропонував свою схему ведення протоколів, яка нагадувала сценарій до п'єси, розбитий на ролі та із словами автора [2, с. 86-97; 3, с. 166-178; 4, с.250-254].

П. Пікет дійшов висновку, що через обмеження в часі, у протоколах відображають лише узагальнені твердження, повністю упускаючи спосіб висловлення тих тверджень [13, с. 6-10]. А Р. Шай, у свою чергу, порівняв фактичну довжину протоколу і довжину розгорнутого протоколу записаного ним із усіма зауваженнями, та виявив, що втрати інформації подекуди сягали 45% [14, с. 215-234].

Англійський судовий лінгвіст М. Фаррінгтон, опрацьовуючи протоколи судових засідань судів Великої Британії, де полісмени повинні або записувати на касету, або точно й детально записувати вручну судові засідання [8, с. 21-50, 75-121], виявив неправильне розуміння діалектів англійської мови полісменами [5, с. 3-15, 16-55]. У результаті цього, в 10% справ було виявлено непорозуміння тільки з тієї однієї причини [5, с. 199-208, 239-261].

М. Мірон вважає, що будь-який протокол судового засідання, що містить хоча б найдрібніші неточності не може вважатися легітимним і бути використаним як доказ у судах наступної інстанції [9, с. 55-64].

Незважаючи на часозатратність і трудомісткість процесу численного прослуховування кожного запису із зали суду П. Пікет та Р. Шай наполягають на виконанні такої процедури при укладанні кожного протоколу експертом-лінгвістом [13, с.34; 15, с. 85-106].

В Україні поки ще жоден протокол не було визнано недійсним через невідповідність лінгвістичним нормам чи через неповноту відображення судового процесу. На нашу думку, більш точно було б відображати перебіг судового засідання не суцільним текстом, як це відбувається зараз, а подавати перебіг комунікації у формі діалогу. Отже, для складання протоколів варто фіксувати репліки учасників судового процесу, супроводжуючи їх інформацією про такі паралінгвальні компоненти, як кивання головою чи сміх.

Ми підтримуємо думку Р. Шая про необхідність додавання додаткової роз'яснювальної інформації залежно від мети укладання та функції судового протоколу [16, с. 15-29]. Навіть коли секретар неупереджено ставиться до учасників судового процесу, через рішення, які він ухвалює, записуючи діалог, такий «діалог» не можна вважати семантично незабарвленим, тобто нейтральним, оскільки методи і формат протоколювання залежать від вибору секретаря. Він користуватиметься тим словниковим запасом, який більше притаманний саме йому, а не мовцеві, у такий спосіб вносячи елементи свого ідіостилу до кожного мовного портрету учасника процесу.

Спираючись на твердження М. Мірона та В. О'Барра [10, с. 386-406; 11], можна дійти висновку, що навіть через відсутність паралінгвальної інформації більшість протоколів можна вважати неточними, зважаючи на неправильне відображення лінгвальних та паралінгвальних чинників. Варто розгорнутий протокол вести відповідно до аудіозапису, оскільки в такому випадку існуватиме технічна можливість зафіксувати всі подробиці перебігу комунікації в судовому засіданні. Такий спосіб

протоколювання, що П. Пікет та Р. Шай вважали найближчим до ідеалу, на нашу думку, теж не дає змоги повною мірою уникнути суб'єктивності, наявної і під час прямої процедури протоколювання. Адже існує велика ймовірність пошкоджених записів чи наявності сторонніх шумів, що впливають на сприйняття мовлення. Так, у частині опрацьованих нами аудіозаписів (8), нерозбірливо було чути заперечну частку *не*, яка впливає на протилежне сприйняття інформації слухачем.

Ще однією проблемою, що впливає на об'єктивне сприйняття протоколів судових засідань як відображення дійсності і судового провадження, є запис свідчень, зізнань, запитань, промов адвокатів та прокурорів і т. ін. із застосуванням норм літературної української мови. Мовлення 80 % учасників судових засідань, як засвідчує проведений аналіз, містить слова, що належать до обценної, лайливої лексики, суржику, росіянізмів, полонізмів тощо. Під час протоколювання згадану лексику заміняли евфемізмами.

Належить виокремити такі екстралінгвальні чинники, які варто врахувати під час протоколювання, як запинання, паузи, передчасні відповіді, інтонаційні характеристики (зокрема підвищення голосу, наголос, наголошення певних слів у реченні, зниження голосу, шепотіння, бурмотіння під ніс), перебування співрозмовника, накладання висловлювань кількох людей одне на одне, дискурсивні слова (*уєу, ум, хм, ааа*), самовиправлення, повторення, зміни швидкості мовлення, зміни тону, зміна напруження, кивання, жести та ін., що на даний момент ніяк не відображаються у протоколах.

Для визначення невідповідностей висловлювань ми прослуховували записи й порівнювали їх із відповідними їм протоколами. Визначали сегменти втраченої інформації й оцінювали її з погляду важливості для справи і впливу на вирок чи подальший перебіг судового засідання. Із 496 судових справ 27 записів були погані якості чи частково пошкоджені, що робить їх непридатними для опрацювання, а тим більше для використання як джерела доказів. Із репті 469 – 21 запис містив інформацію, що є важливою для суду і якої не було відображено у протоколах, а це становить приблизно 5% опрацьованих судових справ.

Для кращого ілюстрування неточностей судових протоколів і через тривалу практику аудіофіксування судових засідань, у роботі також використовувались доступні широкому загалу записи із судових засідань судів Сполучених Штатів Америки та Великобританії [5], але для точності результатів власне для української мови, вони не враховувались і не були залучені до висновків.

Зважаючи на це, ми пропонуємо стандартизувати формат протоколу, вносячи до нього крім 16 обов'язкових процесуальних пунктів визначених законодавцем [1, с. 288-289], ще й такі, які б максимально відображали семантику і сприяли неупередженому розслідуванню особи, яка здійснює допит.

Під час нашого дослідження ми запропонували судам врахувати наші зауваження під час укладання протоколу, і вирішили спробувати, чи вони спрацюють. Частина запропонованих рекомендацій виявились простими і практичними для застосування в судах, але інші виявились складними в реалізації для нелінгвістів, а також при швидкому занотовуванні під час судового засідання. Наприклад, однією з рекомендацій було відображення накладання фрагментів розмови різних осіб, що

відбувались паралельно. Ми запропонували два способи зображення такого паралельного мовлення: перший полягав у фіксуванні часу початку кожної репліки й виділенні фрагментів, що звучали одночасно, а інший, який було одразу відхилено юристами, зображаючи схему діалогу, позначати місця втручання іншого мовця і зображати це як дві гілки діалогу. Натомість рекомендацію фіксувати дискурсивні слова у протоколі юристи оцінили схвально.

На сьогодні головним завданням судових лінгвістів під час дослідження відповідності протоколів судових засідань аудіозаписам є, застосовуючи текстовий аналіз (у поєднанні з іншими видами аналізу, залежно від складності роботи), визначити, чи відмінності між ними можуть мати юридичні наслідки.

Під час аналізу судової взаємодії для зручності використання і за вимогою судді аудіозапис судового засідання розшифровують письмово й подають як доказ. Розгортки аудіозаписів судових засідань полегшують роботу як експертам, так і судам. Можна виокремити кілька методів фіксування судового провадження на письмі. Використання кожного окремого методу залежить від мети складання письмової розгортки аудіозапису.

Процес детального запису судових засідань є досить трудомістким і вимагає не тільки лінгвістичних знань, але є досить часозатратним. Залежно від мети складання детальним протоколів судових засідань, з метою економії часу і зусиль, у ньому можна відображати лише окремі паралінгвальні чинники.

Серед головних позначень під час фіксування паралінгвальних чинників у письмовій формі ми виокремили: (.) - **мікропауза** < 0.5 сек (можна порівняти із тривалістю вимови складу); (..) - **коротка пауза** > 0.5сек < 1 сек; (...) - **пауза** > 1сек < 1,5 сек; (2.0) - **довга пауза** – позначається в секундах; // - точка, у якій на дане висловлювання накладається інше; * - показує точки, в яких накладання припиняється; CAPS - сказане досить голосно подовження звуків чи складів; () - неточні частини висловлювання; xx - позначає чутний видих; xx - позначає чутний вдих. Інші позначення: великі літери використовують лише для позначення підвищення голосу, не використовуються для написання власних назв, окрім імен; знаки пунктуації не використовуються, окрім тих випадків, коли вони позначаються зміни інтонації. Приклад застосування позначень:

- 01 А: д:обр: (..) що ви хочете цим сказати?
- 02 Б: я не знаю: (..) ВИ: ме:НЕ: запитували
- 03 А: .xx що ви: збирались робити ТОГО вечора?
- 04 Б: того вечора (...) я думала загортати подаруНОК
- 05 А: це ви: зараз про СУБОТУ чи НЕДІЛЮ?
- 06 Б: я про ТОЙ вечір
- 07 А: гм (...)
- 08 Б: ЩО ЗА НЕПОВАГА ДО СУДУ!!!!!!
- 09 А: я відповідаю на поставлені ЗАПИТАННЯ.

Лінгвісти, досліджуючи аудіозапис, можуть переслідувати різну мету. Відтворюючи екстралінгвальні чинники, на письмі можна відображати, які саме слова були логічно наголошеними, які слова, фрази, висловлювання вимовлялись із підвищенням голосу, моменти розмови, де накладались висловлювання мовців одне

на одне (учасники судової комунікації розмовляли одночасно), як артикулювались окремі звуки та слова тощо. У таких випадках застосовується так званий *детальний запис*. Якщо потрібно більш загальна розгортка запису, наприклад, розподіл реплік у діалозі між учасника комунікативного акту, то краще застосовувати *розгорнений запис*.

Література

1. Кримінально-процесуальний кодекс України. – К. : Атіка, 2001. – 208 с.
2. *Coulthard M.* On beginning the study of forensic texts : Corpus concordance collocation. In M. Hoey (Ed.), *Data, description, discourse: Papers on the English language in honour of John McH. Sinclair.* – London : Harper Collins, 1993.
3. *Coulthard M.* The official version: Audience manipulation in police records of interviews with suspects. In C. Caldas-Coulthard & M. Coulthard (Eds.), *Texts and practices: Readings in critical discourse analysis.* – New York : Routledge, 1996.
4. *Eades D.* Verbatim courtroom transcripts and discourse analysis. – New York : Peter Lang, 1996
5. *Farrington J.* Analysing for authorship : A guide to the CUSUM technique. – Cardiff, Wales : University of Wales Press, 1996.
6. Federal Bureau of Investigation. (2001). FBI–Anthrax Letters–10/23/01: 2001 Press releases: FBI homepage [Cited 2002, 5August] [Online]. Available from: <<http://www.fbi.gov/pressrel/pressrel01/102301.htm>>.
7. *Finegan E.* Sociolinguistics and the law. In F. Coulmas (Ed.), *The Handbook of sociolinguistics.* – Cambridge, MA : Blackwell, 1997.
8. *Kniffka H.* Recent developments in forensic linguistics. – New York : Peter Lang, 1996.
9. *Miron M.* Psycholinguistics in the courtroom. In R. Rieber & W. Stewart (Eds.), *The Language scientist as expert in the legal setting: Issues in forensic linguistics.* – New York : The New York Academy of Sciences, 1990.
10. *O'Barr W.* The language of the law. In A. Ferguson & S. Heath (Eds.), *Language in the USA.* – New York : Cambridge University Press, 1981.
11. *O'Barr W.* *Linguistic Evidence : Language, Power, and Strategy in the Courtroom.* – Academic Press, 1982.
12. *Pickett P.* Transcripts for law enforcement : Special requirements // *Journal of Forensic Sciences, UFSCA,* 1989.
13. *Pickett P.* Linguistics in the courtroom. *FBI Law Enforcement Bulletin,* [Cited 2001, 1March] [Online]. Available from: EBSCOhost/Academic Search FullText Elite, 1993.
14. *Shuy R.* Entrapment and linguistic analysis of tapes // *Studies in Language,* 8, 1984.
15. *Shuy R.* Evidence of cooperation in conversation : Topic-type in a solicitation to murder case. In R. Rieber & W. Stewart (Eds.), *The Language scientist as expert in the legal setting: Issues in forensic linguistics.* – New York : The New York Academy of Sciences, 1990.
16. *Shuy R.* Language evidence in distinguishing pilot error from product liability. In D. Oaks (Ed.), *Linguistics at work : A reader of applications.* – San Diego, CA: Harcourt Brace College Publishers, 1998.

Гайдис К. Протоколы судебных заседаний как объект лингвистической экспертизы. Создание лингвистически точного протокола судебного заседания

В статье рассматривается место протоколов судебных заседаний в Украине. Приведено перечень проблем с укладыванием протоколов судебных заседаний, которые могут привести к неточностям или разноречивостям при отображении действительности, и предложено пути усовершенствования такого протокола.

Ключевые слова: протокол судебного заседания, судебное дело, экстралингвальный фактор, аудиозапись.

Haydys Kh. Court records as an object of linguistic expertise. Creating a linguistically accurate record of the hearing

The place of court transcripts in the judicial system of Ukraine is outlined in the article. Some difficulties in making court transcripts, which can cause some misunderstanding and can be bias while depicting reality, were described. The ways of improving such court transcripts were suggested.

Key words: court transcript, legal case, extralingual factor, audio recording.